

DOI: 10.31636/prmd.v5i2.5

Танатологія і термінальні стани в сучасній художній та мережевій літературі: міждисциплінарний дискурс

Бондарєва Т. П.

ВСП "Вовчанський фаховий коледж Державного біотехнологічного університету", Вовчанськ, Україна

Анотація. У статті аналізується танатологічний мотив і термінальні стани в художній та мережевій літературі в міждисциплінарному контексті. Розглядаються особливості зображення смерті та різних посередніх станів у мережевій літературі на прикладі інтернет-роману "Епоха слави і надії" Євгенія Литвака. Під час текстуального аналізу було з'ясовано, що веблітература є більш розтабуваною, а відтак зображення клінічної смерті, передагонії, агонії тощо в тексті інтернет-творів може мати більш широке та розмаїте смислове навантаження, на противагу традиційній художній літературі. Виявлено, що смерть як концепт презентована такими інтерпретаціями: еутанатичне вбивство одних героїв іншими, безглузде самогубство з метою різкої зміни розвитку сюжету, справедливе покарання та самопожертва заради інших та просто смерть заради розваги. Всі наведені варіації виконують у тексті свою художню функцію, одночасно ґрунтуючись на певних медичних засадах, що виражається в наведених у тексті описах елементів симптоматики термінальних станів та смерті.

Ключові слова: танатологія, термінальні стани, смерть, художня література, мережева література, інтернет-роман, "Епоха слави і надії".

Актуальність дослідження

Танатологічний мотив (або мотив смерті) у художній літературі є частим об'єктом дослідження науковців. Смерть та її інтерпретанти знаходили різне відображення в мистецтві з самого початку його існування. У стародавніх міфах – на рівні окремого божества: в українській міфології – Мара, згадувана в славнозвісній "Лісовій пісні" Лесі Українки; у міфах різних народів світу – Танатос, Анубіс, у християнстві смерть – персонафікований вершник Апокаліпсису тощо.

Відтак, можна стверджувати, що смерть є одним з найважливіших архетипів світової культури.

В цілому, узагальнюючи образ смерті в різних культурах, можна стверджувати, що смерть є завершенням

біологічного існування людини (живої істоти), підсумком її земного існування, необоротною точкою. Прикметно, що в християнстві на противагу іншим релігіям існує мотив перемоги над смертю та воскресіння. В буддизмі, наприклад, смерть є скоріше не крапкою, а комою, адже буддисти вірять у переселення душ (реінкарнацію).

Усі ці підходи тією чи іншою мірою знаходили відображення в художній літературі протягом тривалого часу і понині.

Однак, говорячи про смерть у мистецькому (наразі – в літературному) контексті, варто врахувати її медичний характер: танатологія – це розділ теоретичної

та практичної медицини, який, зокрема, вивчає термінальні стани (межовий стан між життям і смертю) [1]. Танатос (термін вперше використав Вільгельм Штекель [2]) як несвідомий потяг до смерті був детально описаний засновником психоаналізу З. Фройдом і був покладений в основу дуалістичної теорії прагнень (відповідно, протилежна сутність – сексуальний потяг). Враховуючи, що вся художня література – це не що інше, як людська історія в персоналіях, то цілком логічно, що під час наукових студій та роботи з текстом літературознавці використовують психоаналітичний метод як інструмент текстуального аналізу художнього твору. Аналізуючи ж концепт смерті та термінальні стани як інтерпретанти концепту смерті в тому чи іншому художньому тексті, не можна не констатувати міждисциплінарний характер такого дослідження.

Таким чином, актуальність дослідження полягає в міждисциплінарному (літературознавчий та медичний аспекти) аналізі танатології (на рівні мотивів) та термінальних станів у художній та мережевій літературі.

Мета дослідження

Метою статті є аналіз танатологічного мотиву і термінальних станів у структурі творів художньої та мережевої літератури в міждисциплінарному дискурсі, виявлення їхнього художнього навантаження.

Матеріали і методи

Аналіз здійснюється на прикладі інтернет-роману Євгенія Литвака “Епоха слави і надії” з використанням компаративного (порівняльного), психоаналітичного, загальнофілологічного методів.

Результати

Танатологія була об’єктом дисертаційних досліджень низки літературознавців. Наприклад, Гармаш Л. В. “Танатологічні мотиви в романах російських символістів: Ф. Сологуб, В. Я. Брюсов, А. Белий” [3], яка дійшла висновків, що смерть у романах російських символістів є засобом очищення світу від зла (“контамінація мотиву краси та мотиву смерті” [3, с. 26]). У підрозділі 4.5 дисертації “Танатологічна міфопоетика роману “Петербург”” авторка досліджує роман, дія якого відбувається на межі буття і небуття, у просторі, якого не існує [3, с. 25]. Для порівняння можемо навести інтернет-роман “Епоха слави і надії” сучасного українського автора Євгенія Литвака [4], одним із топосів якого є місто Петербург, яке постає поза межами часу і простору (Асґард). Прикметно, що смерть як метафізичний

концепт найкраще розкривається в тексті зі складним хронотопом.

У статті Т. Качак “Танатичні мотиви у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва” [5] виділяє чинники, які вплинули на актуалізацію мотиву смерті у сучасній літературі для юнацтва: “По-перше, зміна уявлень про те, якою має бути література для дітей та юнацтва; переорієнтація з дидактичної на пізнавальну, розважальну, комунікативну функцію; демократизація у виборі тем, розтабування та відсутність цензури, ідеологічних приписів. По-друге, приклад зарубіжних письменників. Зараз в Україні особливу популярність мають перекладні книжки, в яких дуже цікаво, правильно з психологічної та вправно з художньої точки зору написано про смерть і її сприйняття дітьми” [5, с. 209]. Ці ж чинники можна сміливо проектувати і на літературу “дорослу”, особливо якщо зважити на те, що за умов пандемії коронавірусу та виходу читача будь-якого віку у вебпростір розтабування та демократизація посилюються. Можливості інтернет-творів значно більші для розкриття мотиву смерті. Передусім, це детерміновано тим, що навіть посередній читач, перебуваючи в інформаційному розчині вебсередовища, володіє мінімальними знаннями щодо смерті та термінальних станів як фізіологічних процесів. Стосовно останніх, то можна сміливо стверджувати, що на теренах вітчизняного літературознавства майже відсутні дослідження щодо термінальних станів у художній літературі. Однак уваги заслуговує, на наш погляд, робота Кулініченко В. та Вековшиніна С. “Життя та смерть у контексті біоетики” [6], в яких автори зауважують, що право на гідну смерть розглядається в біоетиці. Біоетика як відносно нова наукова дисципліна поділяється на три складники: загальна, спеціальна та клінічна біоетика. Остання вивчає конкретні випадки лікарської та клінічної практики в аспекті етичних дилем, до яких відносяться, зокрема, еутаназія та еутанатичне вбивство. Всі ці поняття тісно пов’язані з танатологією та термінальними станами.

Явище термінальних станів всебічно досліджене в наукових студіях медичного спрямування в аспекті реаніматології. Виділяється три стадії термінальних станів: переагонія, агонія та клінічна смерть.

Варто зауважити, що стан переагонії та власне агонії в українській художній літературі є часто зображуваним станом-екстремумом того чи іншого героя. Саме в такому стані герой демонструє максимум своєї внутрішньої сили (чи, навпаки, слабкості). Для прикладу можна навести епізод зі славнозвісної повісті “Тарас Бульба” М. Гоголя: “Остап виносив муки й тортури, як велетень. Ні крику, ні стогонів не було чути навіть тоді, коли стали перебивати йому на руках і ногах кістки, коли жажливий хрускіт їх почувся серед мертвого на-

товпу віддаленими глядачами, коли панянки відвернули очі свої, – нічого, схожого на стогін, не вирвалося з вуст його, не здригнулося обличчя його” [7].

Однак такий самий художній прийом, заснований на контрасті внутрішнього й зовнішнього, можна спостерігати й в інтернет-літературі, зокрема, в романі “Епоха слави і надії” Євгенія Литвака.

Як вже зазначалося вище, вебпростір, у якому побутують художні тексти інтернет-літератури, піддається сильнішому розтабуванню, що не може не впливати на описи сцен, пов’язаних зі смертю і термінальними станами.

Переважає більшість героїв роману в тій чи іншій ситуації (виправдано чи невинувато) вчиняли вбивство. Причому гендерний показник не корелює з кількістю скоєних злочинів: у романі майже на одному рівні вбивають як чоловіки, так і жінки.

Так, в романі “Епоха...” можемо спостерігати сцену еутанатичного вбивства Анріса, який отримав у бою несумісне з життям поранення. Дітар з почуття милосердя наносить смертельний удар своєму товаришеві, пам’ятаючи про його право на гідну воїна смерть.

Із позицій біоетики можна розглядати й іншу сцену смерті, пов’язану з вказаною вище: засуджену за вбивство Тарсіші Іраель ведуть на смертну кару, яка полягає в побитті камінням. Такий тип покарання широко описаний у Біблії, Талмуді й навіть загальноєврейській у багатьох кримінальних кодексах (наприклад, Ісламський кримінальний кодекс Ірану). Така кара могла спіткати лише “затятого” злочинця, до яких і віднесли Іраель. І саме тут Агіас, який і сам протягом твору неодноразово перебував на межі життя і смерті, про що скажемо далі, вбиває Іраель одним лише ударом великого каменя, щоб жінці не довелося проходити крізь страшні повільні тортури.

Смерть та термінальні стани є потужним складником художнього світу роману “Епоха слави і надії” Євгена Литвака, оскільки представлені в різноманітних сюжетних лініях та епізодах. Саме посередній стан між життям і смертю Агіаса спонукає Дітара йти на геройські вчинки, щоб врятувати товариша. Відтак, смерть служить індикатором поведінки та чинником характеротворення: через ставлення героїв до власної та чужої смерті читач пізнає внутрішній світ кожного з них, а саме: прагнення до справедливої помсти надає злочинцю Легезі рис принципності, відразу до смерті через перенасичення характеризує Тарсішу як людяну та чуйну, на протидію цьому легке ставлення Іриди до чужої загибелі та безпосередня участь у масовому кровопролитті формує ставлення до неї як до жорстокої особистості, що значно виділяє її в системі жіночих образів роману.

Під час загального текстуального аналізу було виявлено, що в структурі художнього світу автора смерть представлена цілою низкою інтерпретацій:

- “милосердна” смерть (еутанатичне вбивство Анріса та Іраель);
- “справедлива” смерть (шляхом помсти героїв);
- “несправедлива” смерть (її наслідки намагається виправити Казбек – оживити батьків);
- безглузда смерть: самогубство сера Альприма є досить різким поворотом сюжету і може видатися читачеві досить безглуздом, проте так само безглуздо помирає Соломон у другій частині роману. Відтак, безглузда смерть є лише чинником різкої зміни подій;
- імітована смерть: свою смерть імітують Альприм, Пастир та інші.

Висновки

Танатологічний мотив і термінальні стани у структурі творів художньої та мережевої літератури є потужним складником художнього світу. Саме завдяки станам-екстремумам героїв автор має можливість розкрити художній світ, викликати у читача почуття емпатії. Без сумніву, аналіз подібних станів крізь призму міждисциплінарного дискурсу сприятиме об’єктивізації уявлення про твір в цілому.

Дослідження не є вичерпаним. Перспективу для подальших студій вбачаємо в глибшому дослідженні міждисциплінарних зв’язків мережевої літератури.

Список використаних джерел

1. Thanatology as a science of death and terminal states [Tanatolohiya yak nauka pro smert' i terminal'nykh stanakh] [document on the Internet]. [cited 2022 Sep 15]. Available from: http://ni.biz.ua/14/14_4/14_47704_tanatolohiya-kak-nauka-o-smerti-i-terminalnih-sostoyaniyah.html [In Ukrainian]
2. Freyd, Z. We are death [My i smert'] [document on the Internet]. [cited 2022 Sep 15]. Available from: <http://osp.kgsu.ru/library/PDF/397.pdf> [In Russian]
3. Harmash, LV. Thanatological motifs in the novels of Russian Symbolists: F. Sologub, V. Ya. Bryusov, A. Bely [thesis abstract]. Kharkiv; 2015. 38 p. [In Ukrainian]
4. Литвак, Євгеній (2008-2021). Епоха слави і надії. [Електронний ресурс]. Вилучено з ресурсу: https://t.me/joinchat/79D_AZ_VP-blzYjBi
5. Kachak T. Thanatos motifs in contemporary Ukrainian prose for children and young adults [Tanatychni motyvy u suchasniy ukrayins'kiy prozi dlya ditey ta yunatsstva]. Slavica Wratislaviensia [Internet]. 2019 Apr 18;168:207–17. Available from: <http://dx.doi.org/10.19195/0137-1150.168.17> [In Ukrainian]
6. Kulichenko V, Vyekovshynina S. Life and death in the context of bioethics [Zhyttya ta smert' u konteksti bioetyky]. Dukh i literatura [Internet]. 2002;11/12:236–245. Available from: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5780> [In Ukrainian]
7. Гоголь, Микола. Тарас Бульба. [Електронний ресурс]. Вилучено з ресурсу: <https://ilibrary.ru/text/1070/p.3/index.html>

Thanatology and terminal conditions in modern fiction and web literature: interdisciplinary discourse

Bondarieva T. P.

Separate structural unit "Vovchansk Vocational College of the State Biotechnological University", Vovchansk, Ukraine

Abstract. The article analyzes the thanatological motive and terminal conditions in fiction and web literature in an interdisciplinary context. Features of the image of death and various mediocre conditions in the web literature on the example of the internet novel "The Age of Glory and Hope" by Yevhenii Litvak are considered. The textual analysis revealed that web literature is more distributed, so the image of clinical death, predagonism, agony, etc. in the text of internet works may have a broader and more diverse semantic load than traditional fiction. It was found that death as a concept is represented by the following interpretations: euthanatic killing of some heroes by others, senseless suicide for dramatic plot twists, fair punishment and self-sacrifice for others and just death for fun. All these variations perform their artistic function in the text, while based on certain medical principles, which is expressed in the descriptions symptoms elements of the terminal conditions and death.

Key words: thanatology, terminal conditions, death, fiction, web literature, internet novel, "The Age of Glory and Hope".